

Лінгвокультурна специфіка німецьких побутових анекдотів етнічної тематики

У статті розглядаються мовні засоби репрезентації представника німецькомовної країни у текстах німецьких побутових анекдотів етнічної тематики. Підкреслюється важливість використання побутового анекдоту як об'єкта дослідження, який найточніше акумулює у собі найважливішу інформацію про етнічні групи. З'ясовано, що етнічні стереотипи будуються навколо уявлень про інтелектуальні здібності та риси характеру етнічних груп, де останні обумовлюють також і поведінку їх представників. Проаналізовано використання імпліцитних та експліцитних засобів комічного для характеристики регіональних представників німецькомовної спільноти, зокрема мовну гру слів або значень, мовні відхилення на діалектному рівні, метафоричність, алогізм.

Ключові слова: *німецький побутовий анекдот, мовна картина світу, етнічний стереотип, лінгвокультурологія, інтелектуальні здібності, риси характеру.*

²⁵ Бассай Світлана Миколаївна, аспірант кафедри німецької філології і перекладу, Запорізький національний університет

Серед проблем загальногуманітарного характеру, що вже не одне століття цікавлять соціологів, психологів, а віднедавна й філологів, проблема комічного є, безсумнівно, однією з найскладніших. Суть комічного потрапляє у фокус інтересів стилістики, когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології та прагмалінгвістики.

Актуальність презентованого дослідження обумовлена спрямованістю наукових інтересів на комунікативну й прагматичну діяльність людини, що пов'язано з виникненням і розвитком когнітивно-дискурсивного напрямку в мовознавстві. Вибір анекдоту як об'єкту дослідження узгоджується з лінгвокультурною парадигмою, у рамках якої встановлено, що аспекти мови регулюються або мотивуються мисленнєвими параметрами, які ґрунтуються на людському досвіді й "укладені" в реальний контекст.

Об'єктом дослідження є німецький побутовий анекдот етнічної тематики, а **предметом** є мовні засоби репрезентації регіонального представника у німецькому побутовому анекдоті.

Людина здатна розуміти світ і саму себе завдяки мові, в якій закріплюється суспільно-історичний досвід – як загальнолюдський, так і національний. Останній і визначає специфічні особливості мови на всіх її рівнях. В силу специфіки мови в свідомості її носіїв виникає певна мовна картина світу, крізь призму якої людина бачить світ. В розумінні цього явища особливу роль відіграє феномен "стереотипу".

Стереотип визначається як «схематичний, стандартизований образ або уявлення про соціальне явище або об'єкт, зазвичай емоційно забарвлені і такі, що мають стійкість. Виражає звичне відношення людини до якого-небудь явища, що склалося під впливом соціальних умов і попереднього досвіду» [3, 23]. Стереотипи містять суспільний досвід людей і відображають спільне й повторюване в їхній повсякденній діяльності, вони засвоюються у процесах занурення людини до певного соціуму й культури (соціалізації й інкультурації).

Т.ч., при усьому своєму схематизмі і узагальненості стереотипні уявлення про інші народи та інші культури готують до контакту з чужою культурою, послабляють удар, знижують культурний шок [2, 41]. Етнічні стереотипи виконують функції стабілізації й ідентифікації угруповання як єдиного етносу, акумуляції й систематизації його соціокультурного й історичного досвіду, трансляції знань носіїв певної мови від покоління до покоління, захисту групових інтересів, своєрідності національної культури в умовах міжетнічних контактів тощо.

Прийнято вважати, що найбільш популярним джерелом стереотипних уявлень про національні характери є так звані міжнародні анекдоти, тобто анекдоти, побудовані на шаблонному сюжеті: представники різних національностей, потрапивши в одну і ту ж ситуацію, реагують на неї по-різному, відповідно до тих рис їх національної вдачі, які приписують їм на батьківщині анекдоту. Етнічні анекдоти, що повністю базуються на стереотипних уявленнях про той або інший народ, не стільки відбивають деякі найбільш суттєві і типові риси народу, скільки формують їх і в очах інших народів, і у власних очах.

Людина в сучасній науці розглядається на різних рівнях від індивідуального до рівня національно-мовної спільноти, тому стала центральним об'єктом та визначальним чинником досліджень останніх десятиліть. Сучасну лінгвістику, яку називають через це антропологічною або антропоцентричною, цікавлять, зокрема, вже не структурні особливості та закони функціонування мови як такої, а відображення у ній світогляду колективу, що нею користується. Інакше кажучи, мова розглядається як призма, через яку людина сприймає світ.

Одним з найбільш значущих параметрів характеристики людини є «інтелектуальні здібності». Треба сказати, що вербалізація цього параметру на словниковому матеріалі базується, як правило, на зоологічній системі кодів, оскільки певні тварини мають славу дурнуватих, некерованих істот: *blöde- (dumme) Kuh* - «дурепа» (розм.), *das Kamel* - «віслик; йолоп; дурень» (розм.), *die Ochse* - «йолоп» (бран.).

На понятійному рівні інтелектуальні здібності людини гумористично представлені семантичною опозицією «(занадто) розумний - дурний». Під час дискурсивного аналізу анекдотів виявляється, що домінує другий елемент опозиції. Йдеться про такі інтелектуальні вади, як: 1) «відсутність розуму», 2) «обмеженість розуму», 3) «невмілі дії». Змістовний мінімум фрагменту «дурість» виражається як «обмежена здатність думати, розуміти». Ця здатність конкретизується на семантичному рівні, у першу чергу, в семі «патологічно дурна людина».

Особливу увагу звертає на себе оцінка інтелекту таких регіональних представників, як шваби та швейцарці. У німецькій культурі укорінилося поблажливо-іронічне ставлення до цієї етнічної групи (йдеться про представників так званого швабсько-алеманського лінгвокультурного ландшафту) як до людей простих, елементарних до примітивності, з цілком одномірним, лінійним мисленням, таких

собі "пейзан" без жодних психологічних проблем і особливостей. Ефект комічного створюється буквальною інтерпретацією учасниками ситуації вказівки щодо виконання певної дії:

Weshalb trinken Schwaben die Milch immer in dem Geschäft, in dem sie sie gekauft haben? Weil auf der Packung steht: "Hier öffnen!"

Ein Schwabe kommt zur Autowaschanlage. Der Besitzer sagt ihm, er solle sich exakt an die Anweisungen auf den Schildern halten, dann könne nichts schiefgehen. Kurz darauf kommt ihm der Schwabe triefnass entgegen. Er fragt den Schwaben: "Was ist denn mit Ihnen passiert?" Der Schwabe antwortet: "Ha, do war a Schild "Gang raus!". Hano, do beni halt raus ganga."

Нерідко для створення ефекту комічного адресант інформації використовує такий прийом, як навмисна деформація явищ, одним зі способів якого є применшення фактів, почуттів, досвіду або таких якостей, як розмір, кількість. У наступному прикладі применшується кількість мозкової субстанції у голові шваба:

Ein Schwabe macht Urlaub in Afrika und kommt an einem seltsamen Stand vorbei: Ein Kannibale preist menschliches Hirn an. Der Schwabe will wissen, wozu das gut sein soll und der Kannibale erklärt: "Wenn man menschliches Hirn isst, dann wird das eigene Hirn leistungsfähiger!" Der Schwabe interessiert sich dafür und will weiter wissen, was drei Schilder bedeuten, die unten an der Kühltheke stehen. Der Kannibale erklärt weiter: Badenerhirn: 100 Dollar je Pfund Bayernhirn: 300 Dollar je Pfund Schwabenhirn 400 Dollar je Pfund. Der Schwabe wird ganz stolz, dass ausgerechnet schwäbisches Hirn den höchsten Preis erzielt, was dem Kannibalen nicht entgeht. Daher erklärt er dem Schwaben: "Verstehen sie das nicht falsch. Schwäbisches Hirn ist deshalb so teuer, weil wir viel mehr Schwaben schlachten müssen, um ein Pfund zusammen zu kriegen."

Виникненню комічного ефекту сприяє варіативність контекстуальних смислів, достатньо різноманітний набір прийомів, як, наприклад, полісемія та омонімія. Багатозначна лексема *schießen* розуміється як дія, яка виконується через застосування вогнепальної та невогнепальної зброї - лука. Проте обидва учасники дії, швейцарські мисливці, використовуючи лук для стрільби, сподіваються на те, що їх постріли хтось почує:

Zwei Schweizer Jäger verirren sich nachts im Wald. "Gib doch einen Schuss ab", schlägt der eine vor. "Vielleicht findet man uns dann leichter." Der zweite befolgt den Rat. Keine Reaktion. "Schieß noch mal!" fordert ihn der erste auf Wieder ein Schuss, wieder keine Reaktion. "Noch einen Schuss!" drängt sein Freund. "Tut mir leid", antwortet der Schütze, "das war mein letzter Pfeil."

Семантичною основою комічної гри може виступати поєднання в одному контексті слів у прямому і переносному значеннях [4, 9]. У наступному анекдоті швейцарець виступає як трохи дурнувата людина, що не може відрізнити ведмежу нору від залізничного тунелю. Комізм ситуації будується на грі слів, що спирається на переносне вживання лексеми *Höhle*.

Ein Schweizer liegt im Krankenhaus, alle möglichen Knochen gebrochen. Sein Nachbar fragt ihn: Nachbar: "Wie haben sie denn das gemacht?" Schweizer: "Jo, i bin Bärenjäger." Nachbar: "Und...was ist passiert?" Schweizer: "I staaan da einer klainen Höhle und sagte: Huchu Bärli. joun da kam ein kleiner Bär heraus, den habe ich laufe lassen!" Dann bin i zu aner mittelgroßen Höhle: Huchu Bärli, da kam a mittelgroßer Bär, aber immer noch zu klein! Dann bin i zu andere großen Höhle: Huchu Bärli. Nachbar: "...und dann?" Schweizer: "Dann kam der Alpen- Express."

Гра слів, що будується на паралельному вживанні прямого та переносного значення ключової лексеми *hoch*, має місце в анекдоті про швабів. Вона розуміється у значеннях «високий за розміром» та «високий за ступенем рівень освіти» (навчальний заклад). Виникає так званий лудичний ефект [1, 13], що зображує обмежені розумові здібності швабів, які через розташування школи на горі, хочуть зробити її вищою.

Warum bauen die Schwaben die Schulen auf den Berg? Damit sie auch mal auf die höhere Schule können.

Примітивність, інтелектуальна обмеженість, демонстративне глупство, «дерев'яний» гумор, провінційні дотепи характеризують інтелектуальні здібності австрійців. В анекдоті спостерігаємо порушення причинно-наслідкового зв'язку між явищами:

Das Auto mit den drei Negern kommt an die österreichische Grenze, der Zollbeamte schaut herein und sagt: "Hoppla, hats gebrannt?"

Семантична ознака - «тупість», у свою чергу, свідчить про обмеженість двох основних сторін розсудливого мислення - інтуїції та розуму. У тих випадках, коли інтуїція обмежена, говорять, що людина тупа, тобто вона не «розуміє глибини питання, поради, рекомендації», поверхнево міркує» тощо. При обмежених розумових здібностях людина не «уміє мислити аналітично», не «відрізняється розсудливістю», «погано аргументує». Отже, «дурість» у загальнонімецькій картині світу розуміється

також як одна з основних причин здійснення людиною ірраціональних та догматичних помилок.

Тупість як показник інтелектуальної поведінки особливо притаманна східним фризам. Вони зображені в анекдотичному дискурсі не тільки, як «продуценти» безглузких думок та виконувачі алогічних дій, але й як реципієнти, яким важко зрозуміти глибину думки чи повідомлення. У наступному анекдоті одному із учасників гумористичної ситуації довелося би кілька разів повторювати новітній анекдот про східних фризів для аудиторії, яка наразі складається з представників цього регіону. Проводиться паралель між кількістю присутніх у барі відвідувачів-фризів та кількістю можливих повторювань анекдоту. Крім того, парадоксальність ситуації будується у співпадинні адресату та референту комунікативної ситуації:

Kommt einer in eine Bar und sagt: "Hey Leute, ich kenn den neuesten Ostfriesenwitz." Meint der Barkeeper: "Junge, bevor du ihn erzählst, sollte ich dir vielleicht sagen, das ich Ostfriesen bin, der Penner dort drüben ist Ostfriesen, das Ehepaar dahinten sind Ostfriesen, die beiden Bullen da drüben sind Ostfriesen und die drei Punker dort sind Ostfriesen. Also willst du den Witz immer noch erzählen?" - "Nein, bevor ich ihn neunmal erklären muss lass ich es lieber gleich bleiben!"

Слід вказати, що оцінна семантика лексичних одиниць, що представляють етнічного представника в побутовому анекдоті, зводиться до вказівки на відхилення від загальнонаціональних норм поведінки німецькомовного етносу. Основні категорії гумору інтернаціональні, тому про його лінгвокультурні особливості можна говорити лише із достатньою долею умовності.

Однак на рівні висміювання інтелектуальних здібностей регіональних представників Німеччини в анекдотах також висміюються й норми поведінки, тобто значимі стереотипи соціальної взаємодії людей у конкретних ситуаціях спілкування. Норми поведінки актуалізуються насамперед тоді, коли виникає вибір між тією або іншою поведінковою стратегією. Найважливішим протиставленням поведінкових стратегій є контраст між регіональними нормами поведінки, які обумовлюються часто рисами національного/регіонального характеру.

Меркантильність та жадібність швейцарців зображені в анекдоті релігійного характеру. Йдеться про діалог Бога та представника зазначеного етносу щодо побажань останнього. Сміховий ефект виникає через варіювання питання «was kann ich noch für dich tun?» та «was willst du noch?». Другий варіант питання сприймається швейцарцем як комерсантом (що ти хочеш за товар або послугу або що я тобі винен), адже Швейцарія відома як «банківська Мекка»:

Als der liebe Gott den Schweizer erschaffen hatte, war ihm dieser sogleich ans Herz gewachsen. Also fragte ihn der liebe Gott: "Mein lieber Schweizer, was kann ich noch für dich tun?" Der Schweizer wünschte sich schöne Berge mit saftigen grünen Wiesen und kristallklaren Gebirgsbächen. Gott erfüllte ihm diesen Wunsch und fragte wiederum: "Was willst du noch?". Darauf der Schweizer: "Jetzt wünsche ich mir auf den Weiden gesunde, glückliche Kühe, die die beste Milch auf der ganzen Welt geben." Gott erfüllte ihm auch diesen Wunsch, und der Schweizer molk eine der Kühe und ließ Gott ein Glas von der wunderbaren guten Milch kosten. Und wieder fragte Gott: "Was willst du noch?" "Zwei Franken fünfzig für die Milch!"

Мовленнєвими витоками комізму є протиріччя між формою мовлення та її змістом, між цільовою настановою вислову та її реалізацією. Естетично актуалізуючи мовленнєві відхилення від літературних норм, мовець тим самим формує у читача критичне відношення к мовленнєвим недолікам як виявленню низької мовленнєвої та духовної культури особистості. Комічні відтінки у тексті анекдоту можуть мати не тільки мовленнєві порушення семантизованого типу, але й відхилення від норм несемантизованого типу, обумовлені фонетичними й морфологічними причинами. Не маючи внутрішнього комічного потенціалу, такі відхилення від норм літературного мовлення у гумористичному тексті, отримують в системі цілісного художнього образу різні комічні відтінки, стають одним із засобів створення комічної характеристики героїв. Так, у анекдоті відсутність у баварця бажання допомогти американцю, який тоне в річці, пояснюється національною пихатістю і відмовою спілкуватися з будь-якою людиною, яка не розмовляє на баварському діалекті.

Ein Bayer steht auf einer Isarbrücke und beobachtet gebannt das wilde Geplätscher des Flusses, als er plötzlich in ca. 200 Meter Entfernung einen Amerikaner entdeckt, der wild mit den Armen rudert und anscheinend mit dem Ertrinken kämpft. "Help me, help me, ruft er verzweifelt. Der Bayer schüttelt den Kopf und schreit ihm zu: "Des host iatz davo. Hätt'st liaba Schwimma g'lernt statt Englisch, du Hansdampf."

Справа в тому, що баварці завжди сприймали себе як самостійний, самодостатній і самоцінний етнос. Вони дійсно спілкуються винятково на своєму рідному діалекті. Незнання фонетико-морфологічної або лексичної специфіки їх мовлення іншими німецькомовними етнічними групами сприймаються баварцями агресивно та злорадно.

Жахливість, кострубатість діалектної мови підкреслюється в анекдоті про поведінку баварця на виставці у Франкфурті. Жінка, що працює у виставочному залі, пропонує баварському відвідувачу

каталог з продукцією своєї фірми. Але почувши його відповідь на діалекті, вона не розуміє навіть того, що його мова є регіональним варіантом німецької мови, і переходить на загально прийнятну мову міжнародного спілкування - англійську. Використання англійської фрази-вкраплення сприяє створенню ефекту комічного:

Ein Bayer besucht die Frankfurter Messe. Er deckt sich bei verschiedenen Messeständen mit allerlei Prospekten ein. Wie er so vollbepackt mit all dem wichtigem Krusch durch die Messe schlendert, hält ihn eine Messehostess auf und fragt den Bayer: "Mochten Sie gerne von unseren Produkten den neusten Katalog mitnehmen? Daraufhin schaut er auf seine prall gefüllten Tüten, schaut die Frau an und sagt zu ihr: "Sie, ...wartn's schnei! I schaug, ob i den nedscho hob!" Darauf die verdutzte Frau: "Oh, excuse me, we have this also in English.

Проведене дослідження ще раз підтверджує факт складності та багатогранності такого явища як комічне, дослідити який можна тільки звернувшись до феномену етностереотипів. Розглянуті нами стереотипи регіональних представників німецькомовного етносу, а саме швабів, швейцарців, баварців, австрійців, східних фризів мають лінгвокультурну значущість і не тільки у плані розуміння характеру зазначених регіональних представників, але й у плані вивчення гумористичного сприйняття ними самих та інших етнічних груп. Джерелом для цього слугує побутовий анекдот, який як різновид фольклорного дискурсу акумулює у собі найважливішу інформацію про етнічних референта.

Було з'ясовано, що етнічні стереотипи будуються навколо уявлень про інтелектуальні здібності та риси характеру етнічних груп (останні обумовлюють до того ж поведінку їх представників). Шваби, швейцарці та австрійці характеризуються обмеженими розумовими здібностями; східні фризів у своєму сприйнятті оточуючої дійсності демонструють найвищий ступінь дурості – тупість, їх південнонімецькі співвітчизники - баварці зображені в анекдотах як пихатий, самовпевнений та етнічно нетолерантний народ, який не визнає іншої мови (або її варіанта) окрім своєї. А для австрійців характерні «дерев'яний» гумор, провінційні дотепи, не тільки примітивність, інтелектуальна обмеженість, але й безнадійна провінційність та демонстративне глупство.

Засоби комічного дозволяють не тільки експліцитно, але й імпліцитно охарактеризувати регіональних представників Німеччини. Серед найважливіших засобів слід назвати: мовну гру слів або значень, мовні відхилення на діалектному рівні, антропоніміка, метафоричність, алогізм.

Результати дослідження можна назвати достовірними з точки зору залучення репрезентативного фактичного матеріалу. При цьому проведене дослідження не претендує на кінцеве вирішення проблеми вивчення німецькомовного побутового анекдоту. Воно, скоріше, має намітити нові перспективи поєднання суто лінгвокультурного та лінгвостилістичного аналізу цього типу комічного дискурсу.

Література

1. Захарова Н. В. Лингвокультурологические особенности украинских и немецких народных загадок: структура, семантика, прагматика / Автореф.... канд. фил.наук: 10.02.17. / Нина Владимировна Захарова; [Место защиты: Киевский национальный лингвистический университет]. – Киев, 2009.
2. Махній М. Етноеволюція // Наукового пізнавальні нариси. – К: Влох.ua, 2009. – 311 с.
3. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). – К.: Фітосоціоцентр, 1999. – 148 с.
4. Сніховська І. Е. Механізм, засоби та прийоми мовної гри в сучасній англійській мові / Автореф.... канд. фил.наук: 10.02.04. / Ірена Едуардівна Сніховська; [Місце захисту: ЗНУ]. – Запоріжжя, 2005.– 207 с.
5. Харченко О. В. Соціолінгвістичний дисонанс та трансформація глузування в американському гуморі // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна № 930. – Харків: 2010. – С.48 – 55.

Linguo cultural specific character of German ethnic domestic jokes

Bassay S. M.

Zaporizhia State University, Ukraine

The article deals with the language ways of the German speaking natives representation in the texts of German ethnic domestic jokes. Importance of adequate domestic joke use as an object of the research which accumulates the actual information of ethnic groups is stressed. It is cleared that ethnic stereotypes are shaped within the presentation of ethnic groups' intellectual abilities and features of character in which the latter cause the behavior of their speakers. The use of implicit and explicit ways of jokes production to characterize the regional German-speaking community is analyzed, specifically lingual jokes concerning the

words and meanings, linguistic dialect digressions, metaphors and alogisms.

Keywords: *German ethnic domestic joke, language world picture, linguo cultural studies, ethnic stereotype, intellectual abilities, features of character.*